

ČEŠI V 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

2. DÍL

NA FRONTÁCH VELKÉ VÁLKY

Libor Nedorost

Drahý bratře a provákové

S pozdravem, přijmete-li

moji podoběnků. Kde

jsm' se v poslední

chvilí před odchodem

do pole, nechal na

rozluncenou vyfotogra

fovati, teď však v Praze

byl jsem superbitrovan

d od svého Kádru & Zeman

na propuštěn na

nevěcito domů. Se

stálor vepomínkou

na Vás tuva.

Hornice 29. 1. 1915 Brno Sobota

Heletery

Bohumil Svoboda

učitel

Pertolticích

Zbraslavice

u Kručné Hory

ČEŠI V 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

2. DÍL

**NA FRONTÁCH
VELKÉ VÁLKY**

Libor Nedorost

Nakladatelství Libri
Praha 2006

*Tyto knihy věnuji svým dětem, malé Jitce a Mikulášovi,
kterým se omlouvám za to, že jsem si s nimi nehrál, když jsem je psal.
Současně bych rád touto cestou poděkoval své ženě Dáše za trpělivost,
kterou se mnou má, i svým rodičům a všem přátelům,
které mi život poskytli, za jejich pomoc a přátelství ve chvílích,
kdy jsem to potřeboval.*

© Libor Nedorost, 2006

Illustrations © archiv autora, 2006

© Libri, 2006

ISBN 80-7277-322-4

ISBN 80-7277-320-8 (soubor)

ISBN 80-7277-321-6 (1. sv.)

Obsah

Ediční poznámka	7
Na Bělehrad... (Srbsko)	9
Rakouský nástup na Balkán	12
„Komedie plná omylů“ – první rakouská ofenziva na Sávě a Drině ..	18
Lidské oběti války – ranění a mrtví	35
„Živí Srbia!“ aneb boj o Drinu v září a říjnu roku 1914	38
Druhý neúspěch na Drině	45
Vítězství na Drině a postup k Valjevu	60
Z Bělehradu na hranice	66
Porážka Srbska a rozpad balkánské fronty	71
Červený šátečku, kolem se toč... (Halič – léto a podzim 1914)	81
Rakousko-uherský nástup v Haliči	83
Vítězství u Krašniku	86
Bitva u Tomaszowa a Komarowa	90
U Rawy Ruské a první bitva u Lvova	97
Druhá bitva o Lvov	107
Rakouský ústup na Sanu	123
První obléhání Přemyšlu	131
Boje u Chyrowa a Samboru	137
Nepřítel nás nezdolá, musíme ustoupit hladu...	
(Halič – podzim 1914 až jaro 1915)	150
Marné pokusy o překročení Sanu	151
Druhé obléhání Přemyšlu a bitva u Limanowé – Łapanówa	158
V zimních Karpatech	167
Rakouská zimní ofenziva	177
Pád Přemyšlu	179
Zimní válka	191
Prapor budiž pluku odňat...	198
Vorwärts! Vorwärts... (Halič 1915)	207
Průlom u Gorlice	207
Čeští vojáci proti válce	222

Rakouský postup u Lvova a Brestu Litevského	230
Vánoce na ruské frontě 1915	247
Sluníčko zapadá za hory černé... (Itálie 1915–1916)	256
Italská zrada	256
První bitvy na Soče	262
Bílé nebezpečí – laviny	270
Monte Castelletto-Schreckenstein	281
Pátá až devátá bitva na Soči	289
Desátá bitva na Soče	306
Slovníček odborných výrazů	318
Seznam zkratek	319

Ediční poznámka

V dobové korespondenci účastníků války a v dalších dobových dokumentech byl zachován původní pravopis s výjimkou případů, kdy to bylo na závažnosti srozumitelnosti textu.

Pokud jde o vojenskou terminologii, armádou byl nazýván organizační útvar vojska složený z několika armádních sborů. Sbor se skládal obvykle z několika pěších brigád, jednoho pluku jízdy, jednoho pluku dělostřelectva a dále ženijních formací, vozatajstva, zdravotnické setniny, polních ambulancí, muničního parku a zásobování. Armádní sbory se označovaly římskými číslicemi, všechny ostatní útvary číslicemi arabskými.

U některých ilustrací jsou jako popisky použity citace ze vzpomínek účastníků války, uveřejněných v jednotlivých kapitolách. V tom případě je v závorce uveden autor a název jeho díla.

Poznámky jsou zařazeny za jednotlivými kapitolami.

Seznam literatury bude připojen ke 3. dílu trilogie.

Na Bělehrad...

(Srbsko)

Když Rakousko-Uhersko odevzdalo 23. července 1914 prostřednictvím svého vyslance v Bělehradě srbské vládě ultimátum, ve kterém bylo na Srbsku žádáno, aby do 48 hodin přistoupilo na přijetí podmínek, jejichž splnění by bylo znamenalo podřízení se politické kontrole podunajské monarchie, byly zraky celé Evropy upřeny na Balkán. Toto ultimátum vyvolalo zděšení nejen v samotném Srbsku, ale i ve všech evropských státech. Srbský princ, regent Alexandr zoufale žádal Rusko o účinnou pomoc v případě konfliktu a ministerského předsedu Pašiče zprávy o umírněné reakci mocností uvrhly do hluboké deprese. Přes ohromnou snahu ruských, francouzských i anglických diplomatů se však kolo dějin otočilo směrem k válce.

Ztrestání Srbska bylo pro rakousko-uherskou monarchii věcí prestiže a Rakousko-Uhersko se nechtělo vzdát myšlenky na uskutečnění trestné výpravy proti němu. Kromě toho mělo strhnout na stranu Ústředních mocností i dosud neutrální balkánské státy, hlavně Bulharsko. Odkládání úderu by bylo mělo špatný vliv na veřejné mínění doma. Konečně tu byla stále jakási skrytá naděje, že Rusko hned nevystoupí a že se zatím podaří Srbsko zdotat.

Vrchním velitelem všech rakousko-uherských sil chystajících se zaútočit na Srbsko byl jmenován polní zbrojmistr Oskar Potiorek, dosavadní nejvyšší představitel monarchie v Bosně a Hercegovině. Řada vojenských expertů navrhovala vést hlavní útok proti Srbsku ze severu z čáry Zemun – Baziaš, zatímco vedlejší operace měly pro vázání co největších sil protivníka probíhat na Sávě a Drině. Toto uskupení, alespoň podle nich, nejlépe odpovídalo zeměpisně-strategickým podmínkám budoucího bojiště. Pro naprostý nedostatek železnic a vlastně všech typů komunikací v Srbsku se totiž široké údolí řeky Moravy, otevírající se útočníku hned po překonání Dunaje, jevílo jako nejvhodnější pro manévrování velkými masami vojsk a navíc tudy vedla nejkratší a nejméně komplikovaná cesta do nitra země. Potiorek však tyto návrhy s poukazem na blízkost rumunských hranic smetl se stolu a předložil vlastní plán útoku. Aby mohly být nepřátelské síly rozdraceny co nejdříve a tím Srbové donuceni k jednání o mír, bylo podle jeho představ nutné vést ofenzivu současně ze dvou stran – jednak z Bosny přes Drinu, jednak ze severu přes Drávu. Soustředěný-

mi úderu měla rakousko-uherská vojska vytlačit nepřítele ze severozápadní části země, tzv. Mačvy, donutit ho couvnout k Valjevu a tam ho v konečné vítězné bitvě na hlavu porazit. A podle tohoto plánu také rozestavil podřízené jednotky.

„Nadešel pak den vyhlášení částečné mobilisace a hned na to jako odpověď Rusku byla nařízena všeobecná mobilisace,“ vzpomínal na tuto dobu český příslušník XVI. sboru František Častalovic. „Je těžké vylíčit shon a ruch, který se rozvinul v Mostaru za panujícího vedra 54 °C. Nejenom mezi vojskem, které bylo kvapně vystrojováno, ale i mezi civilním obyvatelstvem, hlavně zde žijícími Srbochorvaty, panovala v prvních dnech přímo panika, která byla zaviněna jednak tím, že vzdálení se z pevnosti Mostaru bylo nemožné, jednak moratorium zdejších peněžních ústavů. V kotlině ležící Mostar a jeho malé roviny, nacházející se na břehu Narenty, byly v několika dnech přeměněny do Mostaru přicházejícími transporty lidí, koní a materiálu v přeplněné tábořiště pod širým nebem. Ceny potravin rapidně stouply, ač momentální nedostatek jednotlivých nedostávajících se potravin byl brzo doplněn, takže průběh mobilisace, až na malé výjimky, byl klidný, přes panující denní vedro, které se pak po západu slunce sáláním tepla z okolních kopců ještě stupňovalo. Těsně před ukončením mobilisace bylo policií odhaleno spiknutí tajného spolku proti dů-

Do Vánoc 1914 budeme opět všichni u rodinných krbů.

stojníkům mostarské posádky. Domy, v nichž bydleli důstojníci, byly označeny dvojitým křížem a důstojníci v nich bydlící měli být v ranních hodinách určitého dne povražděni. Obezřetnosti policie je co děkovat, že k tomuto krveprolití nedošlo. Před ukončením mobilisace přišlo z Dubrovníku celé velitelství XVI. sboru s tehdejším velitelem generálem Wurmem v čele. V podvečer odchodu z Mostaru do nástupního prostoru se loučil v hotelu Narenta generál Wurm s důstojnickým sborem mostarské posádky, pak náčelníky vedoucích civilních úřadů, delší řečí, kterou zdůrazňoval, že válka se Srbskem je jenom krátko trvající epizodou ve světových dějinách, a ujišťoval nás všechny, že do Vánoc 1914 budeme opět všichni u rodinných krbů. V důsledku toho odcházeli jsme všichni do pole v letní výstroji, neboť v prosinci, jsme doufali všichni, že budeme doma.“¹

Hlavním problémem rakousko-uherského operačního plánu byla jeho komplikovanost. Generální štáb musel totiž plánovat jak vedení války proti Rusku, tak proti Černé Hoře a Srbsku. Předpokládal tudíž, že během mobilizace budou vytvořeny tři skupiny vojsk. Sled A, který se skládal z devíti armádních sborů, měl být v každém případě nasazen proti Rusku.² Takzvaná Minimální balkánská skupina měla být použita v boji proti Srbsku a Černé Hoře.³ Sled B, tvořící třetí skupinu rakousko-uherských armád, měl podle potřeby podporovat sled A v případě války s Ruskem, nebo Minimální balkánskou skupinu v případě války se Srbskem a Černou Horou.⁴ Když se po ruské mobilizaci 31. července 1914 definitivně ukázalo jako nezbytné mobilizovat i proti Rusku, rozhodl se ještě téhož dne rakousko-uherský generální štáb ponechat proti Srbsku a Černé Hoře pouze 5. a 6. armádu⁵ a vrhnout ostatní síly proti Rusku. Části sledu B převážené právě na Balkán byly vesměs, až na jednu jezdeckou divizi, odeslány na srbské bojiště, aby se zabránilo zmatkům při použití transportních linií. Přesunem šesti divizí do Haliče se sice oslabily rakousko-uherské jednotky na Balkáně, ale i tak převyšoval počet bojových jednotek určených pro balkánské bojiště rozsah sil původně určených pro Minimální balkánskou skupinu o tři divize.

Zatímco náčelník rakousko-uherského generálního štábu generál pěchoty Conrad von Hötzendorf chtěl změnu úlohy sledu B udržet v co největší tajnosti, takže o ní neinformoval ani velitele balkánských sil polního zbrojmistra Potioreka, kolovaly mezi vojáky vyloženými ve Srěmu zprávy šířené železničním personálem, že se pojedou do Haliče. V přesvědčení, že i přes vystoupení Ruska chce rakousko-uherský štáb nejprve zúčtovat se Srbskem, byl Potiorek posílen i telegramem, kterým se mu oznamovalo, že nástup „B“ zůstává beze změny. Přípravoval se tedy k ofenzivě do Srbska, které se však vstupem Ruska do vál-

ky mělo stát pouze vedlejším bojištěm. Na počátku srpna se tak rakousko-uherské jednotky skupiny B, bez nichž bylo zajištění východní fronty nereálné, namísto do Haliče začaly přesunovat k srbským hranicím.⁶

Rakouský nástup na Balkán

Pro mobilizované útvary balkánské skupiny byl mobilizačním rozkazem z 25. července 1914 určen 28. červenec jako první mobilizační den a 30. srpna byl zahájen přesun útvarů na srbské bojiště.⁷ Částečná mobilizace se týkala jednak Minimální balkánské skupiny a jednak sledu B, zesíleného ještě dvěma jezdeckými divizemi ze sledu A. Jako záloha byl mimo to mobilizován III. sbor ze Štýrského Hradce. Na balkánské frontě tak byly postaveny 2., 5., a 6. armáda, složené celkem z osmi armádních sborů,⁸ tj. 23 pěších divizí, 3 jezdeckých divizí, 8 domobraneckých brigád, 6 pochodových brigád a 8 honvédských pochodových pluků. Čtyři z pěších divizí (vesměs z Bosny a Hercegoviny) byly vyzbrojeny pro horskou válku v obtížném krasovém terénu a měly dohromady 14 horských brigád. Rakousko-uherský nástupový plán určoval jednotlivým armádám následující úkoly:

5. rakousko-uherská armáda, jejímž hlavním úkolem byl přechod Driny a průchod údolím Jadru k Valjevu, stála svou 11. horskou brigádou a 13. pěší brigádou u Zvorniku, přičemž její XIII. armádní sbor (36. a 42. pěší divize) byl u Běliny a VIII. armádní sbor (9. a 21. pěší divize) v prostoru Bělina – Brčko.

2. rakousko-uherská armáda, jejímž hlavním úkolem byl přechod Sávy u Šabace a po průchodu ke Koceljjevu a Valjevu ohrožovat bok a týl srbských vojsk na Drině, stála svou 29. pěší divizí IX. armádního sboru u Rummy, přičemž její IV. armádní sbor (31., 32. a 23. pěší divize) zaujal postavení na východ od Rummy až k Zemunu a polovina 7. pěší divize (14. pěší brigáda) u Zemunu.

6. rakousko-uherská armáda, která představovala zálohu rakousko-uherských balkánských sil proti Srbsku a Černé Hoře a eventuálně pro krytí pobřeží Jadranu, měla svými hlavními silami zaujmout výchozí pozice v prostoru mezi Sarajevem a hranicemi u Višegradu. Její XVI. armádní sbor, 3 horské brigády podřízené přímo sboru a 18. pěší divize o 4 horských brigádách zaujaly postavení v prostoru jihovýchodně od Sarajeva, XV. armádní sbor, 1. a 48. pěší divize, každá o 2 horských brigádách, v prostoru kolem Višegradu a 40. honvédská pěší divize zůstala v Sarajevu.

Polní zbrojmistr Oskar Potiorek byl Conradem dlouho ponecháván v nejistotě, jaký bude úkol balkánských sil. O tom, že se stává velitelem skupiny armád

a že se 2. armáda operací proti Srbsku nezúčastní, se Potiorek dověděl od Armádního vrchního velitelství (Armeeoberkommando – AOK) až 6. srpna. Po odchodu 2. armády zbylo na srbské frontě 217 pěších praporů, 29 eskadron jezdeckta a 107 dělostřeleckých baterií. Rakousko-uherská 2. armáda, jejíž použití proti Srbsku s ohledem na plánovaný přesun na ruskou frontu vrchní velení zakázalo, byla dislokovaná od 12. do 18. srpna v Syrmii a v Banátu.¹⁰ Přesun 2. armády¹¹ na ruské bojiště byl zahájen 18. srpna a při plánovaném průběhu jej měly všechny jednotky 2. armády ukončit do 30. srpna. Přetíženost železničních tratí a vtažení IV. armádního sboru do bojů proti Srbům však nejenže narušily časový plán přibližně o týden, ale způsobily nemalou starost vrchnímu velení, které pocítovalo výrazně nepřítomnost temešvárského VII. a budapešťského IV. armádního sboru při zahajovacích bojích ve Východní Haliči.¹²

Srbská armáda, která čítala přibližně 300 000 mužů tzv. první, druhé a třetí výzvy, měla na rozdíl od svého nepřítele poměrně bohaté bojové zkušenosti získané ve dvou tzv. balkánských válkách. Jednotky první a druhé výzvy tvořily pravidelnou armádu v celkovém počtu asi 10 divizí pěchoty a 3 divizí jízdy. Jednotky třetí výzvy, složené ze starších mužů a nedostatečně vycvičených mladíků, měly hodnotu asi 15 pluků. Na nově získaných územích se připravovala výstavba několika dalších divizí, zatím však pro ně chyběla příslušná výzbroj a výstroj, na jejichž pořízení se chudému Srbsku nedostávalo peněz. Nástupový plán srbské armády připravený pro válku s Rakouskem-Uherskem vycházel z geografické polohy země a výrazné početní převahy nepřítele a byl tedy pochopitelně defenzivní. Proti nenadálému přepadu bylo Srbsko do značné míry velmi kvalitně zabezpečeno samotnou přírodou. Hranice tvořily obtížně překročitelné a dobře hájitelné řeky Dunaj, Sáva a Drina, za kterými se táhly mohutné horské hřebeny a rozsáhlé husté lesy. Velmi řídká síť až neuvěřitelně nekvalitních cest přestávala po prvním větším dešti existovat a měnila se v bezednou blátivou tůň, železnic bylo v zemi jen několik (část z nich dokonce jen úzkorozchodných) a nedostatečně výkonných.

Přímá obrana hranic měla být v případě války svěřena jen menším silám, zatímco soustředění hlavních operačních sil se mělo uskutečnit na velmi výhodné vnitřní linii Svilajnac – Polanka – Arandjelovac – Lazarevac – Valjevo. Ta ležela ve špatně přístupném kopcovitém terénu asi 40–60 km od hranic a její boky kryl od východu masiv planiny Beljanica, ze západu pak planina Medvednik. Zvolená obranná linie, jejíž hloubka dovoľovala pohodlné rozmístění operačních jednotek i příslušných služeb, navíc přetínala cesty vedoucí do centrálního Srbska a umožňovala případné soustředění sil na kterémkoliv zvoleném směru. Nesmírně důležité bylo i to, že ji s velkou nadějí na úspěch mohly

proti silnějšému nepříteli bránit poměrně slabé vlastní síly. Se zřetelem na geografickou polohu, charakteristiku terénu, význam pravděpodobných operačních směrů nepřítele a velký nepoměr sil byl srbský nástupový plán vytvořen zcela realisticky a plně daným okolnostem vyhovoval. Byl dostatečně elastický a dával možnost rychlého a účinného manévru ve všech předpokládaných a potřebných směrech. A jak ukázaly příští válečné události, dokázal se rychle přizpůsobit i dříve nečekaným situacím.

V období „střežení hranic“ toto zabezpečovaly mírové pohraniční orgány zesílené na obzvláště důležitých úsecích dobrovolnickými jednotkami, tzv. odredy komitů. Poměry v nich se od poměrů v řadové armádě značně lišily. Mužstvo bylo podrobeno nejtuzší kázní a při vykonávání rozkazů se od něho očekávala maximální poslušnost, sebezapření a krajní obětavost. Jeho úkolem bylo v případě ofenzivy přejít ještě před jednotkami vlastní armády na území nepřítele, proniknout do jeho týlu a tam ničit komunikace a vyvolávat všeobecnou paniku, v Bosně a Hercegovině se pak pokusit vyvolat povstání místního obyvatelstva. K tomu účelu byly již před válkou vypracovány seznamy důležitých silnic, železnic, tunelů a mostů na území monarchie, které by v případě konfliktu bylo třeba zničit nebo alespoň vážně poškodit. V případě defenzivy a ústupu měli komitové vyvolávat u civilního obyvatelstva co největší odpor proti okupan-

*Náčelník generálního štábu
Conrad von Hötzendorf*

tům, provádět záškodnickou činnost, nepříteli neustále znepokojovat a brzdit jeho postup. Zvláštní menší oddíly byly cvičeny v případech nepřátelských zásobovacích kolon, odpočívajících jednotek a nejrůznějších skladišť a správních jednotek, a to ve dne i v noci. Vybraní obzvláště odvážní jedinci měli být zařazeni do speciálních teroristických komand soustředících se na bezohledné a všemi prostředky prováděné atentáty na významné a vedoucí osobnosti nepřítelů. Za velitele komitických odredů byli vybíráni zkušení důstojníci obeznámení již v míru s danými úkoly. Jednotky byly sestavovány z dobrovolníků z nejbližšího okolí, měly různou sílu a dělily se na roty o asi 90 mužích.

Přestože již Potiorek věděl, že s 2. armádou nemůže počítat, chystal se k útočnému způsobu boje. Rakousko-uherské síly byly rozestaveny tak, že mohly zasadit hlavní úder pouze od západu. Na dolní Drině soustředěná 6. armáda polního zbrojmistra Potiorka¹³ měla postupovat ve směru na Užici, zatímco 5. armáda generála pěchoty Liboriuse Franka na sever od ní dostala za svůj první úkol dobytí 100 km vzdáleného Valjeva. Úkolem 2. armády generála jezdeckta Böhm-Ermolliho bylo provádět demonstrativní útoky od Dunaje a Sávy na jih, a tím poutat část srbské armády. Tento plán měl ovšem několik výrazných slabín. Rakousko-uherská 6. armáda nebyla ještě k útoku připravena a k tomu, aby mohla skutečně Srby ohrozit, se musela ještě vypořádat s černohorskou ar-

mádou, která kryla levý bok spojených srbsko-černohorských sil. Dalo se proto předpokládat, že 6. armáda začne ofenzivu až okolo 18. srpna. To znamenalo, že 5. armáda měla útočit pět dní bez větší součinnosti se svým jižním sousem. V den, kdy 5. armáda zahájila přechod Driny, vydal Potiorek 6. armádě direktivu pro její činnost ve dnech 13. až 17. srpna. Podle toho vydali velitelé sarajevského XV. a dubrovnického XVI. sboru své rozkazy. Patnáctý sbor pochodoval k Drině, XVI. sbor musil však na cestě k Limu překonat odpor černohorských vojsk. Velitel sboru si byl do té míry jist, že dosáhne svého cíle, že vydal rozkaz na několik dní dopředu pro postup od 14. do 17. srpna. Sbor postupoval ve dvou skupinách. Severní skupina pod velením generála Gabriela, tvořená 1., 2. a 13. horskou brigádou, postupovala přes sedlo Kozara na Čajniče, odtud na východ na Dakoviči a Zabrdže a na Lim u Ustibaru. Jižní skupina generála Trollmanna, složená ze 4., 5., 6. a 8. horské brigády, měla za úkol útočit jednak na Plevlje, odtud pak na Prijepolje, jednak přes Papratno – Boljanič – Pože-grmac na Priboj. Ani XV., ani XVI. sbor nenarazily při svém postupu na valný odpor. Během 20. srpna rozvinul velitel XV. sboru své jednotky severně a severozápadně od Višegradu, který byl dobyt 40. zeměbraneckou divizí.¹⁴ Také XVI. sbor nenarazil na valný odpor. Srbské jednotky před ním ustoupily 20. srpna ráno na východ a jen zadní voje kladly u Uvace odpor rakouské 6. horské brigádě. Obě armády zůstaly separovány nejen v čase, ale navíc i v prostoru, nehovoře již o tom, že také kooperace s 2. armádou byla kvůli Sávě velmi problematickou záležitostí. Další věc, kterou Potiorek podcenil, bylo výtečné rozestavení protivníkových sil: hraniční řeky byly cloněny jen slabší částí sil (proti 6. armádě Černohorci a užická skupina, proti 5. armádě 3. armáda), zatímco jejich jádro (1. a 2. srbská armáda) zůstávalo v ústředním postavení před Kragujevací, odkud mohli Srbové vyrazit jak proti 2., tak 5. rakousko-uherské armádě. Záhy se mělo ukázat, že Srbové se demonstracemi 2. armády nedali příliš dlouho oklamat.¹⁵

„Dne 10. srpna jsme přijeli do Rjegy a večer nás naložili na loď Belvedere,“ vzpomínal na vystoupení litoměřických domobranců proti Černé Hoře Josef Chalupecký. „Bylo krásné počasí a tak se nám nechtělo ani spát. Doprovázely nás cestou ryby přes metr dlouhé, házeli jsme jim celé veky chleba, a tím jsme se trochu pobavili. V přístavě Neum vyšoupli nás na skálu, loď se obrátila, odjela zpět a my tam zůstali jako Robinsonové. Ani páni oficíři nevěděli si rady, neboť nevěděli, kde vlastně jsme. Ráno 12. srpna nastoupen pochod po skalách za strašného vedra. První nám padl přítel Mrázek u rybníka, kde byl malý pohov. Víno bylo laciné, litr za 6 krejcarů, potom byl pochod až do 11 hodin v noci, kdy jsme se dostali do městečka Medkoviči; tam nás zavedli do tabákové to-

várny, abychom se trochu vyspali. Protože pro velký žár nebylo na spaní ani pomyslení, šli jsme na švestky, abychom zahnali žížeň. V noci 13. srpna nás zahnali zase do vlaku. Že to byla jízda na život a na smrt, vysvítá z toho, že svobodník Houška z Ledvic chtěl střelit na strojvedoucího proto, že nás chce svrhnout se stráně, neboť to byl Srb. Druhého dne večer jsme přijeli do Trebinje, kde ve 3 hodiny odpoledne byl pověšen pop se synem, kteří prý chtěli náš vlak vyhodit do povětří. Vysypali nás před kasárna na cvičiště a po malém odpočinku nastal další pochod mezi skály. Byl tu také zastřelen landšturmák, odkud byl, nedalo se ani zjistit. Zahrabali ho pod skálou mezi kameny. Na to, že jsme blízko Černé Hory, upozornilo nás střelení z pravé strany a běhání četníků kolem řeky. Na četnické stanici Čepelice dostali jsme první pozdrav z Dlouhého Tomana (černohorský kanon – pozn. autora), který nám pustil pár metrů před námi na silnici první ránu. Dosud jsme nevěděli, že jsme ve válce, ale nyní po tom pozdravu jsme si řekli: »Hoši, špás to není, koukejme, co možná, kryt jeden druhého.« Pozdě k večeru jsme dorazili do pevnosti Bileča. Po malém odpočinku zvonil telefon, aby okamžitě třetí domobranecký prapor zesílil posice mezi pevnůstkami Modrapši a Pajlke. Proti rozkazu se nic nedalo dělat. Třeba jsme dosud nevečeřeli, byl dán rozkaz, aby vždy jeden ze řady vzal dvě pušky a ten druhý aby čekal na menáž. Jak to vypadalo, dovede si každý představit. Rýže byla studená, šálky přeházené, pušky rozházené, v noci mezi skalami, v cizím kraji, nedá se to ani vypsát. Šťastnou náhodou střelili Černohorci hodně vysoko. Tak jako by byli věděli, že jsou tam též Zlatopragaci, jak nám Čechům s pýchou říkali. Dne 3. září byli jsme na stráži v Miriloviči, obehnání ostnatým drátem a minami. V noci vypukla strašná bóra a najednou začnou explodovat miny. Rozkaz: Okamžitě ven! Nikde nic, jenom dobytek se tu motal. Nezbyvalo nic jiného, nežli zajmout jeden kus a vícekrát jsme tam dobytek neměli. O několik dní později byla chycena stařena, která řezala telefonní dráty. Co se s ní stalo, nevíme. Také přímo u našeho stanu byl chycen špion; odevzdali jsme ho četníkům, zda byl oběšen, jsme se nedověděli. Až do 25. září patrolovali jsme do Moldy, Nikola Glava, Osoj za strašného vedra. V noci 26. září rozvinul se velký boj na naší čáře, takže jsme byli nuceni v největší bouři vyrukovat do skal, kde již utrpěl 66. regiment Uhrů veliké ztráty v boji od Dlouhého Tomana na skále Vardaru. Zasažením 9. domobraneckého pluku podařilo se po boji, který trval čtyři dni a čtyři noci, zvítěziti nad tlupami komitů, kteří neměli se řadovým vojskem Černé Hory nic společného. Dobyli jsme při tom Dlouhého Tomana, kanonu, který byl darován Ruskem Černé Hoře ve válce balkánské. Hlaveň jeho byla 3,20 m dlouhá, náboj do ní 45 cm dlouhý a 30 cm v průměru. Že stál dost naší krve, vysvítá z toho, že při demontování zbyl ještě

jeden komit živý, který se bránil a sekal přes nohy, dokud ho šest Maďarů ne-nabodlo a nevytáhlo zpod kanonu.“¹⁶

„Komedie plná omylů“ – první rakouská ofenziva na Sávě a Drině

Velitel rakousko-uherské 5. armády¹⁷ generál Frank předpokládal, že ve směru na Valjevo narazí na velké srbské síly. U Valjeva očekával nejméně tři divize, které mohly klást první odpor na výšinách u Lješnice a Loznice. Tyto výšiny byly již v míru částečně opevněny a kromě toho Srbové na nich prováděli do 12. srpna pilně opevňovací práce. O síle srbských jednotek na Drině mělo AOK poměrně málo zpráv. Řeka byla překážkou pro průzkum a nepřehledný, velmi porostlý terén vadil leteckému pozorování slabého rakouského letectva. Řeka Drina je sama o sobě velkou překážkou. Její hlavní rameno je široké 150 až 220 m a hluboké 2–6 m. Rozvětňuje se v četná vedlejší ramena šířky 75–100 m a tvoří tak četné, většinou hustě porostlé ostrovy, někdy dost veliké. Břehy jsou většinou srázné a až 5 m vysoké. Údolí samo je hodně lesnaté, u vody rostou vysoké a husté vrbové houštiny, omezující výhled i výstřel a skýtající dobrý úkryt. Po prudkých deštích v horách se Drina náhle rozvodňuje a mění v dravý kalný proud, zaplavující údolí v značné šíři. Mnohá říční ramena přitom mění své koryto. Brody se stávají často po několik hodin úplně neschůdnými kvůli častému a náhlému kolísání vodní hladiny. Obecně se dalo čekat, že Srbové využijí Driny k silnému odporu a průběh přechodu rakousko-uherských vojsk přes Drinu, zahájený v časných ranních hodinách ve středu 12. srpna, dal tomuto očekávání za pravdu. „Ve čtvrt na pět spustil strašný rachot,“ vzpomínal ve svém deníku E. E. Kisch. „Bylo to naše dělostřelectvo, které chtělo zahnat Srby schované v lesíku na druhé straně a vyholit keře, aby ulehčilo našim zákopníkům stavbu mostu. Tyhle vlastní výstřely působily na náladu strašlivěji než nepřátelské. Koně se vzpínali, kachny a slepice pobíhaly jako šílené. Ordonance a důstojníci sluhové seskákali z kavalců, všecko znervosnělo, plukovník se odebral k divisionáři Scheuchenstuelovi a pak dál až k malému ostřívku na Drině, který po provisorním mostě obsadila v noci druhá setnina. Nad našimi hlavami lítaly vpřed jako neviditelní obrovští ptáci dělové náboje z dělostřeleckých stanovišť za námi.“¹⁸

Na jižním křídle 5. armády se dostalo jádro záhřebské 42. divize u Zvornika poměrně velmi snadno na srbský břeh, neboť tam byla jen jedna srbská pěší rota. U záhřebského XIII. sboru přecházela 36. divize u Bataru přes ostrov Kur-

jačicu, kde se podařilo po poledni přejít na východní břeh sedmi praporům. Když se odpoledne podařilo postavit zákopníkům pontonový most, přešla do večera na východní břeh celá 36. záhřebská pěší divize polního podmaršálka Czibulky. Slabé srbské oddíly couvly na postavení Tršiča brdo – Runjani – Lipnica – Obrež. Dělostřelectvo XIII. sboru zůstalo na levém břehu Driny. Na jih od 36. divize se marně pokoušely 13. pěší brigáda 7. pěší divize a 11. horská brigáda přebrodit Drinu u Kozluka (Koviljače); XIII. sboru se tak nepodařilo překročit Drinu na široké frontě, jak bylo původně plánováno, což v dalším průběhu bojů způsobilo mnoho těžkostí.¹⁹

Ani postup pražského VIII. sboru u Amajlije přes Samuroviča ada (ostrov – pozn. autora), který byl předtím obsazen předvojem 9. divize, neprobíhal hladce. Ačkoli Srbové vyklidili celý Šabac ještě před pátou hodinou ranní, Rakušané se spokojili s obsazením jeho jižního okraje až v odpoledních hodinách. „Zákopníci začali ihned stavět most na velikých člunech, které dopravili ke břehu na nákladních automobilech,“ vzpomínal na přechod 11. pěšího pluku přes Drinu E. E. Kisch. „Vedle nás se usadila c. a k. polní telefonní stanice. V jednu hodinu odpoledne jsme přešli po pontonovém mostě a dostali se na první ostrov v Drině, na srbské území. Gutič adu, ležící jižně od tohoto velkého ostrova, obsadila již v noci 2. setnina. Ostrov, na němž jsme postupovali v bitevním útvaru jako pravé křídlo pluku, není na speciálce jako ostrov vůbec zakreslen, neboť částí Driny, která ho obtéká a protéká jím, jsou značeny jako mrtvá ramena. Ale Drina mění každým rokem tok, a tak se stalo, že jsme se na postupu musili brodit třikrát až po pás ve vodě s plnou výzbrojí od břehu ke břehu, div nás nestrhl proud, a pak se škrabat na příkré hráze. U jedné kuče na Amajlijah adě v lesíku Osmin Šipu, když šla kolem třetí setnina, vystoupil náhle z úkrytu komita, který tam číhal, a zastrelil ze vzdálenosti tří kroků záložního poručíka Hugo Schulze z Ouval, s nímž jsem v míru sloužil. Srb byl ihned provrtán kulmi a ležel naznak, ruce a nohy roztaženy, oči ještě ve smrti otevřeny, a vypadal, jako by se usmíval, že směnil svůj život za život nepřátelského důstojníka. Většina komitů se skryla na stromech, nechali vojsko přejít a pak na ně pálili zezadu, čímž povstal neskonale zmatek a všechno začalo po sobě střílet.“²⁰

Srbské krycí jednotky západního podúseku šabackého oddílu kladly na řece až do poledne tuhý odpor. Tím získaly čas, během kterého dorazily posily, které bránily Rakušanům v přechodu přes východní rameno Driny. Rakušanům se sice podařilo most přes hlavní rameno Driny postavit, ale k vedlejšímu východnímu rameni se dostaly další mostové soupravy až v noci, protože bylo nutno vysekat vzrostlým lesem na ostrově Samuroviča průchod 2 km dlouhý.

„Většina komitů se skryla na stromech, nechali vojsko přejít a pak na ně pálili zezadu, čímž povstal neskonalejší zmatek a všechno začalo po sobě střílet...“ (Kisch E. E.: Vojákem pražského sboru)

Mezitím se podařilo dvěma rakouským praporům 102. pěšího pluku najít náhodou brod a zatlačit Srby z východního břehu. Kolem 17. hodiny zahájila 18. brigáda tvořená píseckým 11. a chebským 73. pěším plukem útok na východní břeh, odkud kryla noční stavbu druhého mostu a přechod jednotek, zatímco jádro pražské 9. pěší divize a 13. záhřebská domobranecá brigáda generála Letovského přenocovaly na ostrově Samuroviča. Usilovnými pochody silně vyčerpaná 21. pražská zeměbranceá divize polního podmaršálka Artura Przyborského zůstala na levém břehu Driny, kde se na cestách vedoucích k pontonovému mostu nahromadily a promíchaly trény tak důkladně, že na celých 48 hodin bylo veškeré zásobování znemožněno.²¹

Srbové kladli 5. armádě zuřivý odpor i v následujících dnech. Rakousko-uherské jednotky postupovaly v nepřehledném, kukuřicí porostlém terénu, plném bažin a vodních příkopů, nesmírně pomalu a trpěly velkým vedrem a žízni. Zásobování přestalo úplně fungovat. V těchto podmínkách pražský VIII. sbor generála jezdeckta Artura Giesela útočil na Lješnici, přičemž po jejím obsazení měl podporovat dělostřelectvem útok XIII. sboru generála pěchoty Adolfa von Rhemen na Dobrič. Tento nereálný úkol se VIII. sboru pro houževnatost srbských obránců nepodařilo splnit. Do večera dosáhl VIII. sbor jen Novo Selo a prostor severně od Lješnice, ačkoliv měl být podle armádního rozkazu už dávno na výšinách nad Lješnicí. Rakouský XIII. sbor, který se během 13. srpna shromáždil na pravém břehu Driny, nečinně čekal v útočné sestavě na úspěch VIII. sboru; 42. honvédská divize dosáhla ústí Drinjače na východním břehu Driny. Menší části XIII. sboru přešly během 13. srpna Drinu i u Zvorniku a útočily na Boranja planinu.

Pasivní chování rakousko-uherských vojsk v Šabaci, které ostatně ani nemohlo být jiné, protože šlo o vojska 2. armády, která se nesměla pustit do bojů jižně od Sávy, pomalý postup VIII. sboru a nečinnost XIII. sboru poskytly 13. srpna srbským posilám z Vajleva čas, aby dorazily k šabackému a loznickému oddílu. Rakousko-uherské síly u Šabace byly Srby považovány za natolik slabé, že velitel 3. srbské armády nařídil zesílenému šabackému oddílu, aby 14. srpna Šabac dobyl.

V pátek 14. srpna zaútočila za ranního rozbřesku pražská 9. pěší divize polního podmaršálka Viktora von Scheuchenstuela na srbské pozice u Lješnice, které se jí podařilo obsadit. „Asi ve čtvrt na pět ráno jsme vyrazili ze svého postavení, abychom obsadili pahorek, na jehož úpatí leží město,“ vzpomínal E. E. Kisch. „Sotva jsme vyrazili do ranního šera, zasvětilo nám nad hlavami na sta střel z pečlivě (jak jsme později zjistili) vystavěných srbských zákopů, nezranily však nikoho bezprostředně kolem mne. Postupovali jsme kupředu, překroči-

*Velitel pražské 9. pěší divize polní podmaršálek
Viktor von Scheuchenstuel*

ře, rozpoutal se boj. Při postupu na pahorek jsme našli šest mrtvých srbských vojáků, několik patnáctimilimetrových olověných nábojů do pušek bez ocelového pláště, což je podle ženevské konvence zakázáno, spoustu odhozených srbských pušek a brašen s náboji. Na vrcholku, který ovládá v širokém okruhu celou krajinu a je z něho výhled do Bosny až k Bjelině, zanechali Srbové dělo. Hejtman von Löw, který dobyl toto dělostřelecké stanoviště, předal dělo našemu dělostřelectvu a my jsme je s velikou námahou odvezli. Odpočívali jsme na vrcholku pahorku a měli pak odtud zaútočit dolů na Lešnici. Ale v osm hodin ráno zavlál z kostelní věže bílý prapor a dalekohledy jsme mohli pozorovat, že i na všech domech vystrčili bílé šátky. Doufali jsme, že teď vtáhneme do města a přenocujeme tam pod střechou. Těchto výhod se však dostalo jen ostatním plukům naší divise, my jsme museli ještě dlouho pochodovat dál, až do vsi Slatiny. I tady vlála z oken místo bílých praporů špinavá prostěradla. Postavili jsme hlídky a utábořili se ve vesnici. Poprvé jsme tu přišli do styku se srbským obyvatelstvem. Obyvatelé byli velmi udiveni, když se od nás dověděli, že se náš pluk skládá z českých vojáků, ze slovanských bratří. Nebylo nám povoleno spát v domech. Tábořili jsme po celou noc na posečeném kukuřičném poli.“²²

li železniční trať, kde nás nepřítel zahrnul palbou z pravého boku, zrychlili jsme tempo a zastavili se za náspem. V tom okamžiku třesly srbské houfnice a asi sto kroků před námi se snesla sprška šrapnelových kulí. V první chvíli jsme se lekli, protože jsme věděli, že se dělostřelectvo teprve zastřeluje a příští ranou zasáhne naši rojnici. Ale za tři minuty vystřídala neklid lhostejnost, a když nyní začalo naše dělostřelectvo opětovat palbu, se zájmem jsme se dívali, jak šrapnely udělaly nejprve nad nepřitelem ve vzduchu ohnivou tečku, z níž se pak snesl mrak dýmu a z něho krupobití. K šesté hodině jsme se vyšplhali na pahorek (kota 404), který byl porostlý zčásti listnatým lesem, zčásti neproniknutelným křovím, takže jsme jen s námahou zmožili prudké stoupání. Sotva jsme byli naho-

Nalevo od pražské 9. pěší divize postupovala pomalu 21. zeměbranecká divize, která zatlačila pravé křídlo srbských jednotek u Lješnice a zmocnila se Vidojevice. Kolem poledne však VIII. sbor nebyl stále ještě schopen podporovat dělostřeleckou palbou XIII. sbor, který na tuto podporu pasivně čekal. Velitel 5. armády proto dopoledne nařídil XIII. sboru okamžitý útok bez ohledu na postup a součinnost s VIII. sborem. Zatímco se 11. horské brigádě, podporované dělostřelectvem z levého břehu Driny, dařilo postoupit a obsadit Tršičsko brdo, na úseku 36. divize byla situace složitější. Tato divize polního podmaršálka Czibulky vedla kruté boje se Srby usazenými u Dobriče a u Obreže. Několik rakouských ztečí, prováděných hustými rojnicemi, bylo krvavě odraženo, nakonec se však Rakušané přece jen dostali na čáru Dobrič – Obrež – Tršičsko brdo od Loznice. Mezitím zesílená srbská šabacká skupina podnikla dopoledne 14. srpna útok na Šabac. Srbský útok zastavily před jižním okrajem Šabace prapory rakouské kombinované brigády generála Letovského za vydatné pomoci rakousko-uherských monitorů na Sávě. Pod vlivem postupu rakouského VIII. sboru k Ceru odložili Srbové další útok na Šabac na 15. srpen. Srbský útok na Šabac vyburcoval i velitele rakousko-uherské 2. armády, který tam poslal neprodleně posily a nařídil soustředění 29. divize v Šabaci, kam měla dorazit během 15. srpna také smíšená skupina 7. pěší divize ze Zemunu.²³

Poté, co rakousko-uherská 5. armáda dobyla 14. srpna srbská pohraniční postavení u Loznice a Lješnice a otevřela si vstup do údolí Jadru, usoudil velitel 5. armády, že k rozhodujícímu boji dojde až na výšinách západně od Valjeva, kde Srbové připravovali obranné postavení. Rakušané předpokládali, že 15. srpna budou pronásledovat rozbité srbské jednotky a že do večera bude snadno dosaženo silnice Šabac – Tekeriš – Zavlaka – Krupanj. Rakousko-uherská 36. divize narazila zpočátku na srbský odpor, podařilo se jí však, ač byla stížená prudkým lijákem a bouří, postoupit kupředu, ale jen do Brezjaku. Samostatné brigády (11. horská a 13. pěší), které dostaly rozkaz k postupu, dosáhly pozdě do večera jen osady Jezero a rozcestí silnic do Krupanje a do Zavlaky. U VIII. sboru překonávala jeho 9. divize silný odpor u Duganců a ve večerních hodinách narazil její předvoj západně od Miliny na srbské pozice. Prudký boj musel být přerušen pro předčasné setmění, způsobené bouří a lijákem. Miliny bylo sice dosaženo, ale k nařízenému cíli – Tekeriši – ještě zbývala zhruba hodina cesty, přičemž 9. divize ztratila kontakt se sousední 21. zeměbraneckou divizí.

Pražská 21. zeměbranecká divize postupovala podle rozkazu dvěma proudy. Hlavní proud (tři pěší pluky bez dělostřelectva) šel od Vidojevice po hřebenu Ceru, kde bylo pro hustý porost nutno pochodovat v zástupech. Vojska trpěla

žízní. Vedlejší severní proud, skládající se z jednoho pěšího pluku a z veškerého divizního dělostřelectva, postupoval od Prnjavaru přes Lipolist na čáru Desič – Grušič. Předvoji hlavního proudu, zdržovaného srbskými komity, se podařilo před setměním dorazit 7 km od cíle. Vojska byla úplně vyčerpána. Nicméně velitel divize nařídil, aby se pochodovalo dál, neboť velitel sboru mu předtím vytkl, že divize nedosáhla v minulých dnech svých cílů tak, jak bylo nařízeno. Teprve před půlnocí dosáhl hlavní proud 21. zeměbranecké divize, rozptýlený na několik skupin a roztažený značně do hloubky, východních svahů výšiny Trojan a uložil se tam k odpočinku. Vyčerpání vojáků a neopatrnost, s jakou bylo v noci provedeno bojové zajištění, se měly zeměbrancům během několika hodin tvrdě vymstít. V noci z 15. na 16. srpna narazila srbská kombinovaná divize první výzvy na vyčerpané a spící vojáky předvoje rakouské 21. zeměbranecké divize, které přepadla a způsobila u nich strašnou paniku. Postupně se rozvinuly k boji dva pluky této divize a přes mnohé zmatky ve tmě a v neznámém terénu byl rakouský předvoj do rána rozprášen. Bývalý velitel 57. pěší brigády (29. pěší divize) polní podmaršálek (tehdy generálmajor) Joseph Schön polemizoval později s myšlenkou, že by selhání 21. zeměbranecké divize bylo výrazem národnostní nespolehlivosti, a tvrdil, že to byl důsledek hladu, vyčerpání, materiálního nedostatku a neznalosti nočního boje. Podobně národnostně složená 9. pěší divize prý bojovala statečně a s velkým sebeobětováním tři dny proti trojnásobné převaze.²⁴

Kolem 6. hodiny ranní 16. srpna do boje zasáhl hlavní voj rakousko-uherské 21. zeměbranecké divize a severní křídlo 9. pěší divize. Její 102. benešovský pěší pluk podnikl dopoledne silný útok na Tekeriš, zatímco dělostřelectvo 9. divize zasáhlo účinně proti levému křídlu srbské kombinované divize. Srbové po značných ztrátách začali couvat na čáru Krivajska kosa – Radonjiča brdo – Kik. Do boje se pokusil zasáhnout také severní proud 21. zeměbranecké divize, ale to se mu nezdařilo. Byl překvapen v boku a v týlu útokem dvou pluků srbské jezdecké divize. Zeměbranci se bránili srbské jezdecké divizi a jednotkám tzv. Šumadijské divize první výzvy do odpoledne 16. srpna. Pak ustoupili pod hrozbou obklíčení do Lipolistu. Během nedělního poledne 16. srpna obsadil písecký 11. pluk výšinu Rasuljacu, odpoledne výšinu Cer asi hodinu od Miliny a společně se 4. praporem 73. pěšího pluku pahorek Rajin Grob severozápadně od Valjeva, kde se zakopal.

Podle Kischových vzpomínek zde byly k vidění příšerné scény války. „Šli jsme kolem vesnické cihelny, z níž byla nemocnice, divišní sanitní stanoviště, plukovní »hilfsplac« (pomocné obvaziště) a praporeční obvaziště současně. V dlouhé, ale přece příliš, příliš malé místnůstce byl nepředstavitelný shon. Vo-

jáci, sanitní skupiny, nosiči bandážního materiálu pěchoty, lékaři čtyř pluků, asistenti, vrchní, plukovní a štábní lékaři – všechno se tu navzájem mísilo, nebyl přehled, jednorochní dobrovolníci-medici z druhého semestru svazovali konce roztržených žil na čele, zašívali nejnebezpečnější rány, vrchní štábní lékař obvazoval pouhá škrábnutí, doktoři neměli ani zástěru přes uniformu, jenom jeden nebo dva svlékli blůzy a pracovali s vyhrnutými rukávy. V kůlně cihelny nebyla sláma, nemocný, kterého nosiči raněných nepostavili na zem i s nosítky, musel ležet na holé hliněné podlaze. V úzkých chodbách mezi stojany na cihly se krčili u nohou ležících zranění, kteří si prohlíželi ještě neovázanou rozdrčenou ruku, nebo vykřikli, když jim někdo šlápl na nohu, kterou provrtala dávka ze strojní pušky. Z nějaké chatrče zabrali stůl a skříň a na těchto kusech nábytku se prováděly těžké operace. Převrácenou skříň dali do prostřední místnosti, na ní ležel narkotisovaný pěšák od našeho pluku, úplně oblečený, jen měl rozříznutou kalhotu ke kyčli, a plukovní lékař mu amputoval nohu nad kolenem. Venku na malém stolku se hrabal štábní lékař ve vnitřnostech rovněž narkotisovaného vojáka, který dostal ránu do břicha. »Šetřit obvazy,« křičel lékař, a ranění i nosiči raněných dostali vynadáno, když hlásili, že nemají u sebe balíčky s obvazy. Stále přinášeli nové raněné na puškách, na polních nosítkách nebo na zádech nebo se ranění belhali sami a prosili lékaře o pomoc. Úzkými

Boje na Ceru v dobové ilustraci

chodbičkami mezi stojany na cihly, omamným, dusivým cihlovým prachem tekly potoky krve. Pachem hlíny, krve, potu a obnažených vnitřností se draly výkřiky bolesti, chroptění umírajících a hádky raněných, kteří se rvali o místo. Vojáci od sanity seděli venku na hromadě tornister a zaznamenávali podle legitimačních pouzder jména raněných a mrtvých do velkého seznamu s rubrikami. Za cihelnou ležela vedle sebe řada asi sto lidí – mrtvých. Byli to ti, kteří zemřeli teprve tady nebo za transportu. Do dvou poschodí ambulancních vo-

*Do vnitrozemí začali proudit
proní ranění.*

zů zasunovali nepřetržitě nosítka s těžce raněnými, kočí popohnali koně a začala smutná jízda k hranici, do mobilní polní nemocnice.“²⁵

Mezitím Šumadijská divize první výzvy, která dostala zprávy o postupu rakouské 29. pěší divize do svého levého boku, zanechala severně od Zablache jen jeden pluk s dvěma bateriemi a jádro svých sil stáhla do prostoru jižně od Varny, aby čelila novému nepříteli. Tak se stalo, že útok rakouského IX. sboru, zahájený kolem poledne, udeřil do prázdna. Výšiny u Mišaru obsadily jednotky 7. divize téměř bez boje, spolu s brigádou Letovského; 58. pěší brigáda 29. divize dosáhla rovněž bez boje Jevremovce. Zato 57. brigáda se dostala po vyrazení z Dabriče do náhlé bočné palby a byla i čelně napadena jednotkami srbské jezdecké divize. Proto zahájila na místě útok, ale ve spěchu a v nepřehledném terénu jej nemohla náležitě koordinovat. Rakouské jednotky, které střílely na sebe navzájem, měly ohromné ztráty a kolem 17. hodiny ustoupily na Šabac. Osamocení, nedostatečně připravený a špatně vedený rakouský výpad ze Šabace sice neměl vliv na průběh bitvy na Ceru, ale zachránil severní proud 21. zeměbranecké divize před úplným zničením, protože na sebe upoutal hlavní síly srbské jezdecké divize.

Ačkoliv se 5. armáda nedostala tak daleko, jak se doufalo, nepovažoval generál Frank její situaci za špatnou. Soudil, že Srbové, usazení u Jarebice, musí ustoupit, neboť jim hrozil obchvat na obou křídlech. Nicméně ze vzrůstající aktivity nepřítel generál Frank tušil, že srbský protiútok je na spadnutí. Protože o nebezpečí, které hrozilo severnímu křídlu 5. armády od 2. srbské armády, zatím nevěděl, nařídil 5. armádě na den 16. srpna další postup k silnici Šabac – Osečina. Na základě Potiorkových dispozic nařídil velitel 2. armády generál jezdecktva Eduard Böhm-Ermolli ve prospěch 5. armády na 16. srpen útok terezínské 29. divize²⁶ a 7. divize, stejně jako i obsazení Cikánského ostrova (u Bělehradu) a domníval se, že tím udělal pro 5. armádu víc než dost. Rakousko-uherská 62. pěší brigáda generála Dániho, která dobyla Šabac, se již na této akci neměla podílet, protože měla tak jako IV. sbor zahájit přepravu do Haliče. Přestože se na jižním křídle rakousko-uherské 5. armády podařilo 42. honvédské divizi v součinnosti s 13. pěší brigádou porazit u Krupnje houževnatě se bránící srbské jednotky, nebylo to pro vývoj bitvy na Ceru mnoho platné. Rozhodujícím prostorem byl Cer a tam měla porážka 21. zeměbranecké divize nenapravitelné následky pro celou operaci. Rozptýlené jednotky této divize, ohrožené ze severu akcí srbské jezdecké divize zesílené pěchotou, musely ustoupit na vrch Ceru. Večer 16. srpna dostal velitel VIII. sboru zprávu, že se na Ceru sešlo asi 20 rot různých pluků 21. zeměbranecké divize pod velením velitele 41. zeměbranecké brigády²⁷ generálmajora Panesche. O ostatních jed-

notkách se ani u VIII. sboru, ani u 5. armády nevědělo. Ty byly rozptýleny na severních svazích Ceru, kde se je snažil podchytit a k novému odporu zorganizovat generálmajor Alois Podhajský, velitel 42. zeměbranecké brigády.²⁸ Velitel 21. zeměbranecké divize polní podmaršálek Artur Przyborski se duševně zhroutil. V odpoledních hodinách 16. srpna oznámil generálmajor Panesch, že se svými vyčerpanými vojáky, kteří už čtyři dni nejedli, nepili a pořádně nespali, nemůže na Ceru zůstat. Na zprávu o odchodu skupiny generálmajora Panesche vyslala do téhož prostoru rakouská 9. divize dvě roty. Ty se však již na vrch Ceru nedostaly, protože Srbové tam byli dřív. „V pět hodin odpoledne začala bitva. Rozkaz zněl: »5./73. setnina (5. rota 73. pěšího pluku – pozn. autora) s oddílem strojních pušek postoupí k průzkumu čáry směrem k zřícenině Trojanu a dobytí náspu před zříceninou.« Šli jsme. V rojnici. Co krok, to zakrácený obvaž, rozbitá polní lopatka a jiné stopy boje, také zeměbranecké patronašky. Jistě to bylo tady, kde byla včera zničena 21. zeměbranecká divise generála Przyborského. Brzy jsme také spatřili mrtvé zeměbrance.“²⁹

Nedostatečně obsazený hřbet Ceru se tak stal pro rakousko-uherské oddíl bolavým místem, protože srbská palba z něj ohrožovala rakouské jednotky. Například dopoledne 17. srpna Srbové z této pozice zastavili palbou do boku protiútok benešovského 102. pluku. Velitel rakouské 5. armády usoudil z tuhého odporu srbské 3. armády u Jarebice, že tam zaujala trvalou obranu. Proto chtěl VIII. sboru a 36. divizi poskytnout 17. srpna oddech, aby se jednotky uspořádaly. Zatím měly 42. honvédská divize, 11. horská a 13. pěší brigáda využít přestávky v operacích k soustředění sil proti srbskému jižnímu křídlu.

Polní zbrojmistr Oskar Potiorek považoval útoky srbské užické skupiny na frontě XV. sboru své 6. armády za počátek větší ofenzivy. Proto byl rád, že nemusí Srby v těžkém terénu teprve hledat a že svou 6. armádou dosáhne úspěchu, na kterém Conradovi tolik záleželo. Zatímco XVI. sbor udržoval v šachu Černohorce a byl proti nim ve výhodné situaci, směřoval Potiorek svou armádní zálohu (40. honvédskou divizi) k Višegradu do pásma XV. sboru. Měl však obavy, že by Srbové mohli vniknout do mezery mezi 5. a 6. armádou, a učinil rozhodnutí, které – jak se později ukázalo – mělo neblahé následky. Jednotky 12. horské brigády, které vyslal na pomoc jižnímu křídlu 5. armády, povolal zase zpět k 6. armádě.

Odpoledne 17. srpna zahájili Srbové prudký útok na Šabac, jehož jižní okraj byl jen slabě hájen jednotkami litoměřického IX. sboru. Poté, co se srbskému dělostřelectvu podařilo zničit rakouský pontonový most, vypukla v početném rakouském trénu v Šabaci hrozná panika, přičemž nervy vypověděly službu také veliteli IX. sboru generálu Hortsteinovi. S ohledem na těžkou situaci jedno-

tek IX. sboru nařídil velitel rakousko-uherské 2. armády generál Eduard von Böhm-Ermolli generálu Tersztyánszkému, aby se svým IV. sborem zasáhl do boje, neohlížeje se na stanovenou dobu odjezdu do Haliče. Srbské útoky, které ve večerních a nočních hodinách ustaly, pokračovaly následujícího dne s větší intenzitou.³⁰ V prostoru u Zavlaky, Tekeriše a Šabace došlo k bojům, které znamenaly rozhodný obrat v bitvě ve prospěch Srbů. Rakousko-uherský XIII. sbor napadl svou 13. pěší brigádou, která jako pravý bočný voj postupovala za 42. honvédskou divizí směrem Mramor – Baštovsko brdo, jižní křídlo srbské 3. armády hned za svítání. Srbové odpověděli silným protiútokem do boku. Kromě toho srbská moravská divize druhé výzvy dorazila kolem 9. hodiny do prostoru Pecky a ohrožovala Rakušany v týlu. Z tohoto důvodu ustoupila rakousko-uherská 13. pěší brigáda dopoledne na výšiny jihovýchodně od Krupnje. Útok 11. horské brigády a 36. divize byl u Zavlaky zastaven palbou srbského dělostřelectva. Dopoledne se necelým třem praporům rakouské 9. divize podařilo dosáhnout výšiny Trojan, ale na další postup už jim síly nestačily. Od odpoledne pak odrážela pražská 9. divize jen s vypětím všech sil srbské protiútoky, které zastavila ve večerních hodinách bouřka a vyčerpání srbských jednotek. Ani v Šabaci se rakousko-uherským jednotkám nedařilo. Rakousko-uherský IV. sbor, který měl zaútočit 18. srpna v 5 hodin, se zdržel při nočním přechodu

Pouliční boje o Šabac 14. srpna 1914 v dobové kresbě

Sávy a zaútočil až v 8 hodin. Ve středu sestavy útočilo 12 praporů budapeštské 31. pěší divize, která prolomila v prostoru Potes střed srbského obranného postavení. Velitel srbské Šumadijské divize první výzvy nařídil v 9 hodin ústup za údolí Vranjska – Varna. Tento snadný úspěch svedl velitele budapeštského IV. sboru generála jezdeckta Tersztyánszkého k domněnce, že zdecimovaní Srbové zahájili všeobecný ústup. Rakousko-uherské hlavní velení vědělo z přímých hlášení velitele 5. armády o jejích problémech a netrpělivě pobízelo Potiorka k zahájení akcí 6. armády. Ten se však nechtěl pustit do útoku, dokud nebude 6. armáda úplně shromážděna, a zamýšlel překročit XV. sborem Drinu u Višegradu až 20. srpna, přičemž XVI. sbor měl u Ruda útočit na severovýchod přes Lim. Zatímco Potiorek doufal v úspěch manévru oběma křídly své sestavy, pochopilo srbské hlavní velení, že hlavním a rozhodujícím prostorem celého bitevního pole je prostor u Tekeríše. Z informací, které mělo od podřízených jednotek, navíc usoudilo, že zatímco Rakušané jsou nejsilnější na levém křídle srbské 2. armády, je tomu v Mačvě a u Šabace právě naopak.³¹

Ještě před svítáním 19. srpna zaútočila srbská kombinovaná divize první výzvy na severní křídlo rakousko-uherské 9. divize a zmocnila se definitivně trigonometru 706 na Ceru. U Tekeríše, kde IV. sbor podporoval svým útokem na Mišar 5. armádu, se Rakušanům nedařilo o nic lépe. Rakousko-uherská 31. divize útočila zprvu s velkým elánem směrem na Kuline, ale po těžkých ztrátách a pod srbskými protiútoky zakolísala tak, že její velitel, arcivévoda Josef, nařídil asi v 11 hodin ústup. Když se o tom dověděla sousední 32. divize, začala z obavy, že bude v hustě zarostlém terénu napadena Srby z boku, ustupovat také. Přitom ve skutečnosti rakousko-uherská 31. divize, aniž o tom věděla, prorazila srbské hlavní postavení. Srbsí obránci se totiž po nasazení posledních záloh rozhodli v 11.30 ustoupit za říčku Dobravu, protože byli navíc z boku ohrožováni postupující rakousko-uherskou 29. divizí.

Téhož dne se opět objevila na bojišti 21. zeměbranceká divize, která svým postupem po hřebenu Ceru na východ zastavila postup srbských jednotek na Ceru a pomohla tak severnímu křídlu 9. divize. Zato na jižním křídle rakouské 9. divize se nedařilo stále více, a proto ve večerních hodinách nařídil velitel 5. armády, kterého velitel VIII. sboru důrazně přesvědčoval o nemožnosti udržet se s rozbitým a vyčerpaným sborem na východním břehu Driny, ústup za Drinu. Velitel 5. armády vyzval také velitele IV. sboru, aby vyklidil srbské území a opustil Šabac, a o ústupu 5. armády informoval telefonicky hlavní stan. Na základě tohoto hlášení nařídil Conrad Potiorkovi, aby 5. armáda a skupina Tersztyánszkého ustoupily za Drinu a zabránily Srbům v přechodu řeky. Čtvrtý sbor a 29. divize měli se zbytkem 7. divize a skupinou Letovského zabránit po-

O pohybu nepřítel informovaly polní hlídky z předsunutých stanovišť.

kusu o srbskou ofenzivu přes Sávu. Protože však Conradův telegram připouštěl možnost ponechat aspoň část 5. armády na východním břehu Driny, nařídil Potiorek IV. sboru, aby ráno 20. srpna zaútočil na Srby u Šabace, a tím usnadnil situaci 5. armádě. Šesté armádě dal rozkaz udeřit co nejdříve na srbskou užickou skupinu a stáhnout se blíže k 5. armádě. Velitel IV. sboru generál Tersztyánszky, bránící Šabac a zmítaný vzájemně si odporujícími rozkazy, poslal IV. sbor do prostoru Subotiště (podle přání velitele 2. armády), brigádu Letovského odeslal k 5. armádě (podle rozkazu této armády) a jižně od Šabace ponechal jen 29. divizi (Potiorekův rozkaz držet Šabac). Následně Conrad zamítl Potiorekovu žádost o nasazení 2. armády a informoval ho o tom, že jak IV. sbor, tak 29. pěší divize nezůstanou dlouho na balkánském válečném poli, protože tyto jednotky jsou zapotřebí v Haliči.

Rakousko-uherské jednotky, které zahájily večer 19. srpna ústup za Drinu, se na všech úsecích fronty snažily odpoutat od nepřítel. Na mnoha místech se však ústup rakouských jednotek podobal spíše panickému útěku. Kdo mohl, snažil se dostat za řeku, protože všichni věděli, že do zajetí upadne každý, kdo se nedostane včas pryč. „Začal útek a strhl nás. Porážená armáda – ne,

nespořádaná horda se řítla v nesmyslném strachu ke hranici,“ napsal ve svém válečném deníku E. E. Kisch. „Vozkové šlehali koně bičem, dělostřelci bodali koně ostruhami a tloukli je, důstojníci a vojáci se tlačili a proplétali mezi kolonami vozů nebo tápali v silničním příkopu, skupiny, v nichž byli vojáci ze všech útvarů, jedni s cihlově červenými výložkami na blůzách, jiní s tmavě zelenými a papouškově zelenými a mléčně šedými, zeměbranci, myslivci, dělostřelci, sanitáři, sapéři. Ze všech výšin a všemi křovinami sjížděla bezohledně děla na silnici přecpanou vozy, drala se jejich řadami a nic nedala na nadávky vozků a poddůstojníků nebo rozkazy důstojníků, kteří přirozeně vždycky hájili jen zájem svých vlastních děl a vozů. Několik lidí bylo přejetu, kola lafet, pojízdných kuchyní, vozů a děl se do sebe zaklesávala, koně se vzpínali a kousali napolo vztekli od ran bičem a řvaní vozků, často se nemohlo ani dopředu ani dozadu. Kromě váznutí, které způsobovala vlastní bezhlavost, to vážlo ještě jinak, o to se přičiňovali Srbové. Jejich dělostřelectvo ostřelovalo totiž celou cestu, po níž se hnalo naše vojsko na útěku.“³²

Odpoutávání však nebylo na celé frontě 5. armády současné – na jižním křídle se zdrželo až do časných ranních hodin 20. srpna. Srbské jezdeckto zlomilo rakouský odpor u osady Grušič, obsadilo osadu Prnjavor a předními hlídkami se dostalo dokonce na chvíli až k Drině. Srbská kombinovaná divize první výzvy bojující na Ceru obsadila ráno Vidojevicu, odkud střílela z děl na 9. pražskou divizi, ustupující od Lješnice k mostu na Drině. „Po celou noc rachotily po silnici povozy prchajících oddílů, před úsvitem odjela i naše děla a my jsme se přidali k nim. U kostela v Lešnici jsme viděli nové hroby, na zdi kostela jsou napsána jména: podplukovník Haluska, 11. pluk, padl 15. srpna 1914. Nadporučík Ullrich, 11. pluk, padl 15. srpna 1914. Dále jména pěti pěšáků a pod tím: »Deset neznámých od p. pl. 11.« V Lešnici jsme se dověděli o rozkazu k ústupu: »Ustoupit přes Drinu a bránit břeh do posledního muže.« Přidal jsem se ke dvěma známým Pražákům a šli jsme pohromadě, Otto Weinberg, desátník od 91., Pavel Brandfeld, desátník od 102., a já, desátník od 11. pluku. Weinberg měl několik športek (cigarety – pozn. autora), za něž jsme si koupili sedadlo na děle. Seděli jsme si na něm a jeli tak asi pět hodin,“ vzpomínal Kisch.³³

Po poledni vstoupily srbské předvoje do Lješnice, jejich síly však nestačily k útoku na rakouský most, 21. zeměbranecká divize přešla na bosenské území po mostě u Bjeljiny o půlnoci 20. srpna. Jako poslední ustupovali večer 21. srpna vojáci 42. honvédské divize, kteří kladli houževnatý odpor srbské 3. armádě ve snaze udržet most u Šepačka pro přechod 13. pěší brigády, která zůstala ještě na východním břehu Driny a o níž nebylo zpráv. Teprve pozdě odpoledne se